

Semantic Expansion of the Event Zaraba (ضَرَبَ) A Cognitive Analysis in Light of Radial Category Theory and Case Grammar

Vol. 17, No. 2, Tome 92
pp. 317-352
Summer 2026

Kobra Rastgoo¹ & Zohreh Ghorbani Madavani^{2*}

Abstract

Among the lexical units of a language—which may all undergo semantic extension through processes of selection and combination—verbs, by their very nature, are particularly prone to radial expansion. Drawing on a cognitive linguistic framework, this study investigates the semantic expansion of the basic triliteral form of the event *zaraba* (ضَرَبَ) in Arabic. Employing a descriptive-analytical method, the research identifies the peripheral extensions of this verb, explains the cognitive mechanisms that give rise to them, and clarifies the semantic relations among the derivatives of the same root. Nearly eighty usages of *zaraba* were collected from early to modern Arabic dictionaries. After eliminating repetitive cases, thirty-two distinct radial meanings were identified. The findings confirm that conceptual relationships among the derivatives of a single lexical root in Arabic are grounded in the derivational nature of the language. Accordingly, all senses—from the most prototypical to the most metaphorically marked—ultimately express the core notion of **applying force or pressure**. The study therefore challenges the widely held assumption that the meaning “to physically beat” is a late development. Furthermore, the analysis reveals that the majority of peripheral senses of *zaraba* arise from systematic changes in its most frequent collocational elements, namely spatial markers. In figurative extensions, metonymic relations—particularly *part-whole (adjacency)* and *cause-effect*—play the dominant role in generating new radial meanings.

Keywords: Cognitive semantics; radial categories; case grammar; *Zaraba* (ضرب)

Received: 18 July 2022
Received in revised form: 21 February 2023
Accepted: 12 March 2023

¹ Associate Professor of Arabic Language and Literature, College of Qur'an Sciences, University of Qur'anic Sciences, Mashhad, Iran; ORCID: [ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-1644-037X](https://orcid.org/0000-0003-1644-037X)

² Corresponding author, Associate Professor of Arabic Language and Literature, Allameh Tabataba'i University, Faculty of Persian Literature and Foreign Languages, Tehran, Iran;
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5339-4179>; Email: zghorbani@atu.ac.ir

1. Introduction

Semantic extension is a phenomenon through which a lexical item acquires multiple meanings that appear to be interrelated. Verbs, which denote actions, events, states, and processes, are especially susceptible to such expansion due to their interaction with both physical and abstract entities. As central linguistic units, verbs fulfill crucial cognitive functions by directing the attentional focus of interlocutors.

Among these verbs, *zaraba* (ضَرَبَ) stands out as one of the most frequent and semantically diverse verbs in Arabic, appearing across a wide array of linguistic and discursive contexts. According to radial category theory in cognitive linguistics, a radial category is organized around a central prototypical sense from which peripheral meanings emerge through cognitive mechanisms such as metaphor, metonymy, image-schema transformations, and changes in spatial relations. These mechanisms enable the systematic growth of lexical networks and result in structured semantic polysemy.

This study explores how such mechanisms contribute to the semantic expansion of *zaraba* and what cognitive patterns are most frequently implicated in its development.

Research Questions

1. What is the primary, prototypical meaning of the event *zaraba* (ضَرَبَ)?
2. How many peripheral meanings can be identified for *zaraba*, and which cognitive mechanisms play the dominant role in their formation?

2. Literature Review

Polysemy has long been a central topic in Arabic lexicography. From the earliest centuries of Islam, scholars—including grammarians, lexicographers, and literary experts—have investigated the phenomenon under various terminologies. Al-Munjid attributes the earliest work on

polysemy to Ishāq ibn Muḥammad al-Āsī, author of *al-Wujūh fī al-Lughā*. Ibn Fāris (d. 355 AH), however, appears to be the first to use the expression *ishtirāk lafẓī* (lexical sharing) in its technical sense. In *al-Ṣāhibī*, he dedicates a chapter exclusively to this topic, identifying Qur’anic terms with multiple meanings.

Another major early contribution is *al-Wujūh wa al-Naẓā’ir fī al-Qur’ān al-Karīm* by Maqātil ibn Sulaymān (d. 150 AH), followed by works of scholars such as Hārūn ibn Mūsā al-Azdi (d. 170 AH), al-Tha‘ālibī (d. 429 AH), and Ibn al-Jawzī (d. 597 AH), all of whom elaborated systematically on polysemy in the Qur’anic lexicon.

Among Persian-language scholarship, particularly relevant is the study “Structural Semantics of the Word *zaraba* in the Qur’an” (Fattāhī-Zādeh et al., 2019), which identifies three historical senses—connection/combination, burning, and separation—though the sense “burning” does not appear in Qur’anic usage. The authors argue that etymological evidence does not support the assumption that “to beat” is the earliest meaning.

3. Methodology

This research adopts a descriptive–analytical approach grounded in cognitive linguistics. First, it identifies the most unmarked (prototypical) meaning of *zaraba* (ضَرَبَ). It then extracts, classifies, and analyzes its extended meanings from a wide range of classical and modern Arabic dictionaries. Finally, it explains the cognitive motivations behind the emergence of these extended meanings, paying particular attention to semantic derivation, spatial configuration, metonymic relations, and conceptual metaphor.

4. Results

The analysis yielded **thirty-two radial meanings** associated with the event

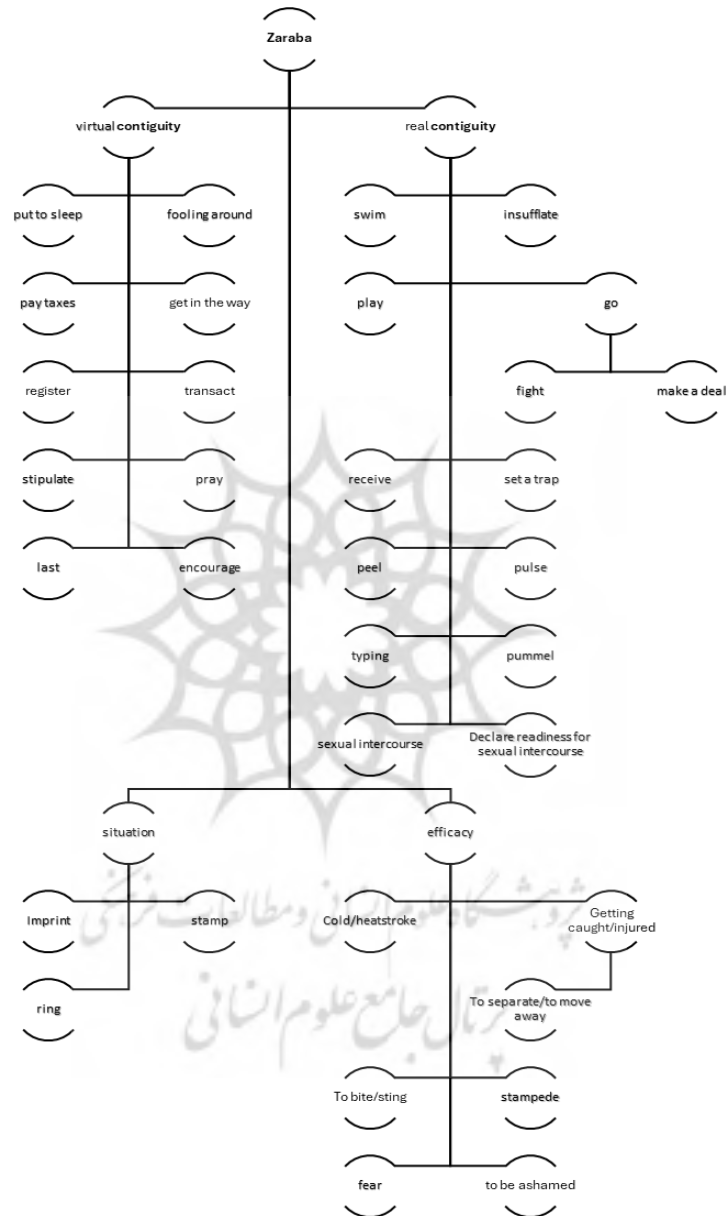
zaraba (ضَرَبَ). Using the theory of active zones, the study determined the prototypical meaning and the semantic scope associated with it. The peripheral meanings were shown to arise from:

- **Transformations in spatial configurations**
- **Image-schema shifts**
- **Conceptual metaphors**
- **Metonymic relations**, especially
- **part–whole (adjacency / contiguity)**
- **cause–effect**

Key findings include:

- Contrary to the assumption that *zaraba* came to mean “to beat” only in later stages, the cognitive structure of its semantic network suggests that this sense is not necessarily secondary.
- A large portion of the verb’s semantic expansion originates from changes in its most frequent spatial collocates. Ignoring such spatial alternations has led to misunderstandings about the semantic unity of the root.
- Metonymic mechanisms—particularly *adjacency* and *cause–effect*—play a more significant role than other figurative processes in generating the verb’s peripheral meanings.
- The derivational system of Arabic strongly supports the existence of conceptual continuity among the various verb forms derived from the root √D-R-B. The study therefore recommends extending this cognitive analysis to derived (non-triliteral) verb forms.

Based on the lexicographic data, the semantic network of *zaraba* can be illustrated as follows (figure not included).

پروپوزیشن گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

دوماهنامه بین‌المللی

۱۷۵، ش ۲ (پیاپی ۹۲)، تابستان ۱۴۰۵، صص ۳۱۷-۳۵۲

مقاله پژوهشی

https://lrr.modares.ac.ir/article_7121.html

بسط معنایی رویداد «ضرب» تحلیلی شناختی در پرتو نظریه مقولات شعاعی و دستور حالت

کبری راستگو^۱، زهره قربانی مادوانی^{۲*}

۱. دانشیار زبان و ادبیات عربی دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم، دانشکده علوم قرآنی مشهد، مشهد، ایران

۲. دانشیار گروه زبان و ادبیات عربی دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۲/۲۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۴/۲۷

چکیده

در میان واحدهای واژگانی یک زبان که همگی برحسب انتخاب و ترکیب می‌توانند مشمول بسط معنایی شوند، فعل‌ها با توجه به ماهیت خود کاملاً مستعد شعاعی بودن و افزایش معنایی‌اند. جستار حاضر می‌کوشد با کاربست رویکرد شناختی بسط معنایی شکل ثلاثی مجرد رویداد «ضرب» را در زبان عربی مورد بررسی قرار دهد و به‌روش توصیفی - تحلیلی ضمن برشماری بسط‌های حاشیه‌ای این فعل، چگونگی تولید آن‌ها و نیز رابطه اشتراک معنایی بین مشتقات یک ریشه را تبیین کند. قریب به ۸۰ کاربرد از متقدم‌ترین تا متأخرترین معاجم عربی برای رویداد «ضرب» استخراج گردید که با صرف‌نظر از کاربردهای مشابه، ۳۲ معنای شعاعی برای این رویداد حاصل شد. دستاورد حاصل نشان داد که وجود رابطه مفهومی بین مشتقات یک واحد واژگانی در پرتو خاصیت اشتقاقی زبان عربی قابل تأیید است. از این‌رو از بی‌نشان‌ترین معنای «ضرب» تا بسط‌های نشان‌دار استعاره‌ای آن هر یک به‌وجهی مفهوم «اعمال فشار و نیرو» را افاده می‌کنند. براین اساس ادعای متأخر بودن معنای «کتک‌زدن» در این رویداد قابل تشکیک است. همچنین بخش اعظم بسط‌های حاشیه‌ای فعل «ضرب» محصول تغییر در پرکاربردترین عناصر هم‌نشین این رویداد یعنی فضانماهاست. افزون براین در بسط مجازی رویداد «ضرب»، به‌ترتیب علاقه لازم - ملزوم و سبب - مسبب از بسامد بیشتری در تولید معانی شعاعی این رویداد برخوردارست.

واژه‌های کلیدی: معناشناسی شناختی، مقولات شعاعی، دستور حالت، ضرب.

۱. مقدمه

بسط معنایی پدیده‌ای است که از رهگذر آن هر واژه معمولاً به دو یا چند معنا وابسته می‌شود که ظاهراً به نحوی به هم مربوط هستند. در بین واحدهای واژگانی زبان‌های بشری، ماهیت فعل‌ها که بر کنش‌ها، فرایندها، حالت‌ها، یا رویدادها دلالت دارند، به گونه‌ای است که کاملاً مستعد شعاعی بودن هستند، مشروط بر اینکه با هستی‌هایی از انواع مختلف فیزیکی و انتزاعی برهم‌کنش و ارتباط داشته باشند. برای این اساس به عنوان یکی از عناصر مهم زبان، نقش و کارکرد شناختی خاصی دارند و به توجه مخاطب جهت می‌دهند. در این میان فعل «ضرب» به عنوان یکی از پربسامدترین افعال عربی که در بافت‌های زبانی با معانی مختلف ظهور می‌کند، قابلیت تحلیل شناختی دارد.

طبق نظریه مقوله شعاعی در زبان‌شناسی شناختی هر مقوله شعاعی یک مقوله مفهومی است که در آن گستره مفاهیم نسبت به یک مفهوم مرکزی یا پیش‌نمونه سازماندهی می‌شود. براساس این دیدگاه، مضمون‌های کمتر پیش‌نمونه، با سازوکارهایی شناختی از جمله مجاز و استعاره مفهومی و تبدیل طرح‌واره تصویری/روابط فضایی که بسط معنا را تسهیل می‌سازند، از مضمون‌های بیش‌تر پیش‌نمونه استخراج می‌شوند. این سازوکارها به بسط منظم مقوله‌های واژگانی منجر می‌شوند و در نهایت بسط معنایی یا یک شبکه معنایی برای یک قلم واژگانی واحد که متشکل از مضمون‌های چندگانه به هم مربوط است، پدید می‌آید.

بنابراین آنچه گفته شد پژوهش حاضر بر آن است تا به روش توصیفی - تحلیلی و با کاربرست رویکرد شناختی، بسط معنایی شکل ثلاثی مجرد رویداد «ضرب» را به عنوان یکی از افعال حسی-حرکتی در زبان عربی بررسی کند و پاسخی درخور پرسش‌های ذیل اقامه نماید:

۱. معنای اولیه رویداد «ضرب» چیست؟
 ۲. چند معنای حاشیه‌ای برای رویداد ضرب می‌توان به دست داد و کدام الگوی شناختی در تولید این معانی نقش بارزتری دارد؟
- نیز فرضیه‌های تحقیق به شرح زیر است:

- بی‌نشان‌ترین معنای «ضرب» ایقاع فشار بر کنش‌پذیر/کنش‌گیر است و ادعای متأخر بودن معنای «زدن» برای این رویداد قابل تشکیک به نظر می‌رسد.

- در باب پرسش دوم فرض بر این است که قریب به ۸۰ معنای حاشیه‌ای برای «ضرب» یافت می‌شود که بخش اعظم آن‌ها محصول تغییر در پرکاربردترین عناصر هم‌نشین این رویداد یعنی

فضانماهاست.

ابزار کار این نوشتار به عنوان نخستین مطالعه شناختی از بسط معنایی واژه‌ای عربی، کهن‌ترین لغت‌نامه‌های عمومی این زبان مثل «العین»، «جمهرة اللغة»، «تهذیب اللغة»، «مقایس اللغة»، و لغت‌نامه‌های متأخر مثل «لسان العرب» و «تاج العروس» و فرهنگ لغت معاصر «الرائد» است.

۲. پیشینه تحقیق

پدیده بسط/چندمعنایی یکی از مباحث مهم لغوی در زبان عربی است که از سده‌های آغازین اسلام تا به امروز، توجه گروه‌های متفاوتی از عالمان و در میان آن‌ها اندیشمندان حوزه زبان را که در قالب اصطلاحات این سنت مطالعه، نحوی، لغوی و ادیب خوانده می‌شدند، به خود معطوف داشته است.

نورالدین منجد، نخستین نویسنده در زمینه چندمعنایی را اسحاق بن محمد آسی صاحب کتاب «الوجوه فی اللغة» می‌داند. گرچه به نظر می‌رسد اولین کسی که تعبیر اشتراک لفظی را به معنای اصطلاحی آن به کار برده است، ابن فارس (م. ۳۵۵هـ) باشد. او در کتاب *الصاحی بابی* را با نام «باب الاشتراک» به این پدیده اختصاص داد و الفاظی از قرآن را که مفهوم مشترک داشته است، در آن گرد آورد. از نگاه او مشترک، لفظی است که حامل دو معنا یا بیش‌تر باشد.

کتاب جامع الوجوه والنظائر فی القرآن الکریم از مقاتل بن سلیمان بلخی (م. ۱۵۰هـ) نیز از منابع بسیار ارزشمند در باب چندمعنایی است که در قرن دوم هجری به رشته تحریر درآمد. عالمان دیگری که به این حوزه اهتمام داشته‌اند، هارون بن موسی اُزدی (م. ۱۷۰هـ) در اثری هم‌نام، ابومنصور ثعالبی (م. ۴۲۹هـ) در *الأشباه والنظائر فی الألفاظ القرآنیة* و ابوالفرج جوزی (م. ۵۹۷هـ) در *نزهة الأعین فی علم الوجوه والنظائر* هستند.

این در حالی است که با بروز نیازهای جدید و تولید ابزارهایی نوین برای مطالعه زبان، مطالعات کلاسیک ناکافی به نظر می‌رسد و کاربست الگوهای مطالعاتی جدید در این باره گریزناپذیر. درحقیقت با تحولاتی که دانش زبان پس از شکل‌گیری آنچه علم زبان‌شناسی خوانده می‌شود، به خود دید، انتشار چند اثر درباره چندمعنایی بار دیگر این پدیده را در کانون توجه قرار داد (افراشی و عسگری، ۱۳۹۶، ص. ۶۳). در این شمار می‌توان به مطالعات کلاودیا بروگمان^۱ (۱۹۸۱ و ۱۹۸۸)، جورج

لیکاف^۱ (۱۹۸۷)، وندلوئیز^۲ (۱۹۹۱) و آندره تایلر^۳ و وی ویان اونز^۴ (۲۰۰۳) درباره چندمعنایی نظاممند حروف اضافه اشاره کرد.

در مطالعات محققان فارسی‌زبان نیز آثار متعددی قابل معرفی است که ذیلاً به ذکر چند مورد بسنده می‌شود:

- مقاله «معناشناسی ساختاری واژه «ضرب» در قرآن کریم» اثر مشترک فتحیه فتاحی‌زاده و همکاران در مجله پژوهش دینی (۱۳۹۹): در این مقاله با کاربرست دانش معناشناسی تاریخی (ریشه‌شناسی) جمعاً سه معنای اتصال و ادغام/سوختن/جدایی برای فعل «ضرب» دسته‌بندی گردید که از این میان معنای دوم (سوختن) در قرآن کاربردی نداشته است. همچنان که حسب داده‌های ریشه‌شناختی این فعل شاهی در تأیید معنای کتک‌زدن یافت نشد.

- مقاله «تحلیل معنایی فعل "گفتن" در چارچوب نظریه معناشناسی قالبی یک بررسی پیکره‌بنیاد» اثر مشترک لیلا رحمتی‌نژاد و همکاران در مجله جستارهای زبانی (۱۳۹۸): در این مقاله با استفاده از فرهنگ‌ها و سامانه فریم‌نت، ۴۴ قالب معنایی از فعل «گفتن» شناسایی شده است و مفهوم «بر زبان آوردن» به عنوان سرنمون این فعل تعیین شد.

- مقاله «بررسی چندمعنایی فعل سبک «زدن» از دیدگاه شناختی» اثر مشترک غلامحسین کریمی دوستان و زهرا روحی‌بایگی در مجله جستارهای زبانی (۱۳۹۵): در این مقاله، معانی مختلف فعل زدن در زبان فارسی در ترکیب با عناصر پیش‌فعلی در قالب یک مقوله شعاعی مورد بررسی قرار گرفت و برخی معانی این فعل به عنوان سرنمون نزدیک و برخی در حاشیه قرار گرفتند.

در این میان مرتبط‌ترین اثر به لحاظ موضوعی، مقاله فتاحی‌زاده و همکاران او به‌شمار می‌آید. اما آنچه جستار حاضر را از اثر مذکور متمایز می‌سازد، رویکرد، دامنه تحقیقاتی و نتایج آن است. جستار حاضر باور دارد که در تعیین معنای کانونی و شعاعی یک واژه در هرزبانی، بررسی کل دامنه کاربری آن زبان امری است ضروری و تقلیل دامنه آن به متنی خاص و یا اکتفا به ساخت مشابه آن واژه در زبان باستانی آفروآسیایی و زبان‌های سامی چندان اطمینان‌بخش نخواهد بود. براین اساس در زبان عربی نزدیک به ۸۰ معنا برای رویداد ضرب یافت می‌شود و تأخر مفهوم «کتک‌زدن» برای این رویداد امری قابل تشکیک است.

۳. چارچوب نظری تحقیق

۳-۱. مقوله‌های شعاعی^۶

کلمه‌ها معمولاً دارای بیش از یک معنا هستند و وقتی این معانی با هم در ارتباط قرار می‌گیرند به آن چندمعنایی^۷ گفته می‌شود. شناختی‌ها، معانی مختلف واژه را نتیجه مقولات شعاعی می‌دانند و آن‌ها را در طبقه چندمعنایی قرار می‌دهند. از نظر لیکاف مقولات زبانی/واحد‌های واژگانی از مقولات مفهومی متمایز نیستند و بیشتر معانی واژه‌ها نوعی مقوله شعاعی در نظر گرفته می‌شوند که از طریق سرنمون‌ها^۸ سازمان می‌یابند. به بیان دیگر مقوله شعاعی به صورت زیرمقوله نمونه اولیه و مرکزی است که با مجموعه‌ای از بسط‌های معنایی غیرمرکزی ترکیب می‌شود (سبزواری، ۱۳۹۷، ص ۲۵۶؛ Lakoff, 1987, p.45). طبق این نظر چندمعنایی به این دلیل به وجود می‌آید که کلمات به شبکه‌ای از مفاهیم واژگانی متصل می‌شوند. این شبکه نظام مند «شبکه شعاعی» نام دارد (Langacker, 2007: p.312). به باور لی^۹ شعاعیت معنا در تقابل با نگرگاه ارسطویی در باب مقولات قرار دارد. بنابر نظر ارسطو، اعضای هر مقوله در مجموعه‌ای از ویژگی‌های لازم و کافی اشتراک دارند. عضو مقوله بودن امری «همه یا هیچ» است؛ بدین معنا که یک شیء ویژگی‌های مقوله موردنظر را دارد و عضو آن مقوله هست، یا آن‌ها را دارا نیست و عضو آن به شمار نمی‌آید (لی، ۲۰۰۱، ترجمه میرزاییگی، ۱۳۹۷، ص ۵۳). اما براساس اصل شعاعیت، عضو بودن، مدرج است؛ به این نحو که برخی از اعضای یک مقوله نسبت به دیگر اعضا مرکزی‌ترند و برخی در حاشیه قرار گرفته‌اند (قائم‌نیا، ۱۳۹۰، ص ۶۵۴).

اصل شعاعیت، سرشت معنا را سرشتی انعطاف‌پذیر و متغیر می‌داند. در پرتو این اصل، معنایی قانونی/پیش‌نمونه برای واژه‌ها فرض می‌شود. آن معنا در بافت‌های گوناگون با سازوکارهای عام شناختی، از جمله مجاز و استعاره و تبدیل فضا/نام‌ها/طرح‌واره تصویری، برانگیخته می‌شود و بسط می‌یابد و در هر سیاقی جرح و تعدیل خاصی پیدا می‌کند؛ بنابراین، معنای قانونی تعیین دارد ولی انعطاف‌پذیر است (شریفی، ۱۳۸۸، ص ۸؛ اونز و گرین^{۱۰}، ۲۰۰۶، ترجمه میرزاییگی، ۱۳۹۸، ص ۴۴۱).

۳-۱-۱. مجاز مفهومی^{۱۱}

در نگرگاه سنتی، مجاز و استعاره یک ابزار صرفاً زبانی تحلیل می‌شده است. اما لیکاف و جانسون، در استعاره‌هایی که با آن‌ها زندگی می‌کنیم، خاطرنشان می‌سازند که مفاهیم مجازی، مانند مفاهیم استعاری، نه تنها زبان بلکه اندیشه بشری، نگرش‌ها و کنش‌های او را سازمان می‌دهد و مثل مفاهیم

استعاره، در تجربیات انسان ریشه دارد (لیکاف و جانسون، ۲۰۰۳، ترجمه میرزابیگی، ص. ۵۴؛ اونز و گرین، ۲۰۰۶، ترجمه میرزابیگی، ص. ۴۱۲). مجاز گرچه مثل استعاره، یک پدیده مفهومی است، اما شالوده کاملاً متمایزی دارد؛ مجاز ماهیتی ارجاعی دارد؛ یعنی به کاربردی از عبارات‌ها مربوط می‌شود که هستی‌ها را به‌منظور گفت‌وگو درباره آن‌ها در کانون توجه قرار می‌دهد. دیگر ویژگی معرف مجاز این است که مجاز با هم‌بستگی‌های فیزیکی یا علی برانگیخته می‌شود. از این‌رو اساس مفاهیم مجازی آشکارتر از اساس مفاهیم استعاره‌ای است. از دیدگاه سنتی، این نکته برحسب هم‌جواری بیان می‌شود: یک رابطه نزدیک یا مستقیم بین دو هستی. همچنین مجاز غالباً وابسته به یک بافت خاص است و برخلاف استعاره‌های هم‌بستگی — بنیاد که با ماهیت بدن‌ها و محیط زندگی انسان برانگیخته می‌شوند، مجاز مفهومی با الزامات ارتباطی و ارجاعی شکل می‌پذیرند. مؤلفه دیگری که لیکاف و ترنر^{۱۲} به دیدگاه معناشناختی مجاز اضافه می‌کنند این است که مجاز برخلاف استعاره، نگاشت میان حوزه‌ای نیست، بلکه در عوض به یک هستی امکان می‌دهد به‌جای هستی دیگر به‌کار رود، چون هردو مفهوم با هم در درون یک حوزه حضور دارند (Lakoff, & Turner, 1989: p.322).

۳-۱-۲. استعاره مفهومی^{۱۳}

افزون بر مجاز، استعاره نیز مکانیزم اصولی چندمعنایی را به‌وجود می‌آورد. نظریه استعاره براین اصل بنیاد دارد که استعاره نه فقط موضوع زبان غیرعادی و ابزاری برای تخیل شاعرانه و آرایش بلاغی، بلکه ویژگی بنیادی از کاربرد روزمره زبان است و خود اندیشه نیز اساساً ماهیت استعاره‌ای دارد (لیکاف و جانسون، ۲۰۰۳، ترجمه میرزابیگی، ۱۳۹۷، ص. ۹۰؛ کوچش^{۱۴}، ۲۰۱۵، ترجمه میرزابیگی، ۱۳۹۶، صص. ۷-۱۲). براساس این دیدگاه استعاره شدیداً به ویژگی مهم «تعبیر» از زبان‌شناسی شناختی ارتباط می‌یابد و ساختار مفهومی مطابق نگاشت‌های میان حوزه‌ای یا تناظرهای بین حوزه‌های مفهومی سازمان پیدا می‌کند. دعوی نظریه‌پردازان استعاره مفهومی مستقیماً به دو فرض مرکزی وابسته به معناشناسی شناختی مربوط می‌شود: اولی فرض شناخت جسمانی که بنا بر آن ساختار مفهومی در تجربه جسمانی ریشه دارد، و دومی این فرض که ساختار معنایی بازتاب ساختار مفهومی است (اونز، گرین، ۲۰۰۶، ترجمه میرزابیگی، ۱۳۹۸، ص. ۳۷۹).

۳-۱-۳. طرح‌واره تصویری^{۱۵}/روابط فضایی

یکی از اساسی‌ترین دستاوردهای شناختی بشر توانایی فهم اجسام و نحوه ارتباط آن‌ها با همدیگر در فضای فیزیکی است. ژان پیاژه^{۱۶}، روان‌شناس سوییسی، وقتی اولین مرحله رشد شناختی را «دانش حسی-حرکتی» توصیف کرد، از اهمیت بنیادی این مفاهیم پرده برداشت. بی‌تردید چون روابط فضایی بنیادی هستند، انسان فضا را همچون یک حوزه ساختار برای جنبه‌های کم‌تر عینی تجربه خود به کار می‌برد (لی، ۲۰۰۱، ترجمه میرزاییگی، ۱۳۹۷، ص. ۳۷). برای مثال، وقتی گفته می‌شود فلانی یک موقعیت «بالا» در جامعه دارد، یقیناً این پایگاه اجتماعی بر حسب محور بالا — پایین فضایی مفهوم‌سازی شده است. لذا دانش پس‌زمینه مربوط به روابط کارکردی برای فهم الگوهای زبانی فضایی نقش حیاتی دارد. همچنین دیدگاه دانش‌نامه‌ای معنا پذیرفته است که — در گفتار عادی — معنای وابسته به هر قلم واژگانی، در نتیجه بافتی که در آن به کار می‌رود، «تغییراتی» را از سر می‌گذارند. این بدان معناست که نوعاً فقط بخشی از نیم‌رخ هستی در درون یک ساختار خاص، مربوط یا فعال است. این بخش از نیم‌رخ را منطقه فعال^{۱۷} می‌نامند (سبزواری، ۱۳۹۷، ص. ۲۶۰؛ اونز و گرین، ۲۰۰۶، ترجمه میرزاییگی، ۱۳۹۸، ص. ۳۱۹).

۳-۲. دستور حالت^{۱۸}

یکی از نخستین پژوهش‌ها در چارچوب زبان‌شناسی نوین، دستور حالت فیلمور^{۱۹} است. وی در مقاله «در دفاع از حالت» (۱۹۶۸) بر این نکته تأکید می‌کند که به جای فاعل، و مفعول و... باید «حالت» در بخش نحوی دستور زبان گنجانده شود. منظور فیلمور از «حالت»، مجموعه روابط نحوی — معنایی‌ای بود که زیرساختی‌اند. از این رو افزون بر بررسی ساختار سطحی ترکیب‌های جمله، باید به مجموعه حالت‌های عمیق و نقش‌های معنایی که فعل جمله آن را می‌طلبد، توجه داشت.

به نظر فیلمور، مقولات کلی خاصی وجود دارند که آدمی در چارچوب آن‌ها حوادث پیرامون خود را می‌فهمد. او هشت مقوله را از هم جدا می‌سازد و آن‌ها را «حالات» می‌نامد که برخی از آن‌ها عبارت‌اند از: حالت کنش‌گری^{۲۰}، کنش‌ابزاری^{۲۱}، کنش‌پذیری^{۲۲}، کنش‌گیری^{۲۳}، مکانی^{۲۴}، بهره‌وری^{۲۵}، زمان^{۲۶} و همراهی^{۲۷} (صفوی، ۱۳۹۹، ص. ۲۴۴؛ قائمی‌نیا، ۱۳۹۰، ص. ۶۱۳). با کمک حالات می‌توان دریافت که فعل «بریدن» در عبارت «پنیر برید» فقط با قالب حالت [کنش‌گیری] کاربرد می‌یابد، ولی در عبارت «فرهاد

پنیر را برید» این فعل می‌تواند به غیر از قالبِ حالتِ [کنش‌گیری]، قالبِ حالتِ [کنش‌گری] نیز داشته باشد و در عبارت «فرهاد با چاقو پنیر را برید» معلوم می‌شود که «بریدن» می‌تواند با «کنش‌گر، کنش‌ابزار و کنش‌گیر» به کار رود و الخ.

از این دستور می‌توان در تعیین مدخلِ افعال و چندمعنایی رویدادها سود جست، همانطور که با توجه به قالبِ حالت‌های مختلف در فعلِ «بریدن» معلوم می‌شود که حالتِ [کنش‌گیری] در این مدخل الزامی است (صفوی، ۱۳۹۹، ص. ۲۴۵).

۴. تحلیل داده‌ها

فعل «ضرب» یکی از افعالی است که می‌توان معانی متعددی برای آن برشمرد. بی‌گمان تعدد معانی این مدخل در زبان عربی به دلیل تفاوت‌های موجود میان بافت‌ها و موقعیت‌های گوناگونی است که این فعل برای بیان آن‌ها استعمال می‌شود.

۴-۱. سرنمون اولیه فعل «ضرب»

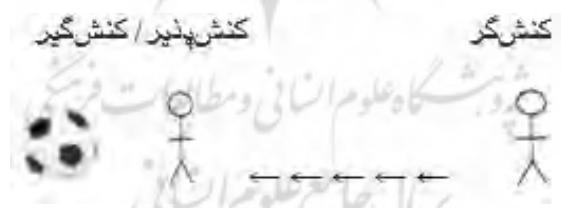
در تعیین قالبِ اولیه و اژگان می‌توان از دو منظر در زمانی و هم‌زمانی به مسئله نگاه کرد (صفوی، ۱۳۹۱، ص. ۱۳۱). نگرش در زمانی آن است که به دنبال واضع لفظ گشت و معنای اولیه را چیزی شبیه به منشأ معنایی واژه دانست و البته با این روش پاسخی حاصل نخواهد شد؛ زیرا تغییر معنا برحسب انتخاب و ترکیب در طول زمان نیز مصداق پیدا می‌کند. روش دوم آن است که ملاک کار را معنای مورد نظر اهل زبان دانست. در چنین شرایطی، غالباً بی‌نشان‌ترین معنای یک واژه را می‌توان معنای اولیه آن تلقی کرد، زیرا افزایش معنا در هر واژه سببِ نشان‌داری آن واژه خواهد شد (همان). بر این اساس بی‌نشان‌ترین و چه بسا قدیم‌ترین معنای فعل «ضرب» در تعریف ابن‌فارس قابل تعیین است، زیرا افزایش معنا در تعریف او تحت تأثیر واحدهای هم‌نشین به صفر تقلیل یافته؛ به اعتقاد ابن‌فارس (۱۴۰۴، ج. ۳/ ص. ۳۹۷) معنای «ضرب» وارد ساختن نیرو یا ایقاع فشار به چیزی است: «ضَرَبْتُ ضَرْباً إِذَا أَوْقَعْتُ بِغَيْرِكَ ضَرْباً». همچنان‌که مصطفوی (۱۴۳۰، ج. ۷/ ص. ۲۱) معنای مرکزی این فعل را «طرق شئی بشئی علی برنامه مقصود؛ زدن چیزی با چیزی دیگر به شیوه‌ای مشخص» می‌داند. نظربه اینکه در معناشناسی در زمانی به شیوه قیاسی، یکی از قواعد حاکم بر رشد زبان آموزی کودک، تقدم معنای حسی بر معنای عقلی/ مادی و مجرد است (قنبری، ۱۳۹۵، ص. ۱۰۴)، به نظر

می‌رسد انتخاب معنای ملموس فوق‌الذکر به عنوان معنای سرنمون رویداد «ضرب» چندان بی‌راه نباشد. معیار دیگر در تعیین معنای اولیه، شاخصیت در شبکه معنایی است (Tyler & Evans, 2001: p.156). با توجه به شمای شبکه معنایی «ضرب» ملاحظه می‌شود که معانی مرتبط با مفهوم «تماس حقیقی» نسبت به سایر معانی از حضور پررنگ‌تری برخوردارند. همچنین در معانی مندرج ذیل «تماس مجازی» مفهوم لغوی «ایقاع فشار» ولو به صورت استعاره‌ای مشهود است. براین اساس می‌توان مدعی شد که قالب اولیه رویداد «ضرب» همان «زدن» است.

گفتنی است در ساخت قالب پایه یا پیش‌نمونه این فعل در جهان خارج سه عنصر حضور دارد: عنصری در حال حرکت/ضارب که با ابزار مشخصی به سطح شیء مضروب در یک نقطه تماس مشخص برخورد می‌کند. به بیان دیگر، «ضرب» می‌تواند حاوی قالب حالت [کنش‌گری]، [کنش‌پذیری] و [ابزار] باشد، مانند نمونه (الف):

(الف) ضَرَبْتُ زَدم [کنش‌گر]

هرچند دو قالب حالت [کنش‌پذیر/کنش‌گیر] و [کنش‌ابزار] به صورت تلویحی فهمیده می‌شود چون پرواضح است که قیام به رویداد ضرب توسط «کنش‌گر»، زمانی تحقق می‌یابد که جاندار [کنش‌پذیر] یا بی‌جان [کنش‌گیر] وجود داشته باشد که تحت عمل «ضرب» قرار گرفته است. همچنان که «کنش‌گر» باید برای وقوع این فعل از نوعی ابزار استفاده کرده باشد ولو اینکه فقط لگد یا مشت زده باشد. شکل (۱) طرح‌واره سرنمونی چنین رویدادی را نشان می‌دهد.

شکل ۱. طرح‌واره سرنمونی رویداد «ضرب»

Figure 1. Prototypical event schema of "Zaraba"

وانگهی بر پایه نمونه (ب) معلوم می‌شود که «ضرب»، می‌تواند به غیر از قالب حالت «کنش‌گر»، قالب حالت «کنش‌پذیر» و قالب حالت «کنش‌ابزار» نیز داشته باشد که در این حالت نیرو از کنش‌گر (هو) به واسطه ابزار (السيف)، به کنش‌پذیر (ه) منتقل می‌شود:

(۱ب) ضربه بالسيف؛ او را با شمشیر زد [کنش‌گر + کنش‌پذیر + کنش‌ابزار]
با توجه به قالب حالت‌های (الف) و (۱ب)، می‌توان ادعا کرد که وقوع حالت «کنش‌گری» و حالت «کنش‌پذیر» و «کنش‌ابزار» در مدخل «ضرب» الزامی هستند. اگر قالب‌های الزامی در کمان قرار داده شود، می‌توان قالب سرنمون «ضرب» را به شکل (۲) نمایش داد:

[[کنش‌گری) (کنش‌پذیری) (کنش‌ابزاری)]]

شکل ۲. [[کنش‌گری) (کنش‌پذیری) (کنش‌ابزاری)]]

Figure 2. [(Agent) (Patient) (Instrumental action)]

همچنین زنجیره کنش که زیربنای دو شاهد مثال سرنمون قرار می‌گیرد، می‌تواند آن‌گونه که دیده می‌شود در شکل (۳) و (۴) بازنمایی شود، که در آن دایره‌ها نماینده هریک از شرکت‌کنندگان و پیکان‌ها بازنمایی انتقال نیرو/فشار است.

شکل ۳. زنجیره کنش پیش‌نمونه (الف)

Figure 3. Action chain of the pre-prototype (1a)

شکل ۴. زنجیره کنش پیش‌نمونه (ب)

Figure 4. Action chain of the pre-prototype (1b)

همان‌طور که از نظر گذشت، تفاوت بین سرنمون (الف) و (ب) به این نکته مربوط می‌شود که کدام عنصر از زنجیره کنش نیم‌رخ‌برداری می‌شود. سرنمون (الف) فقط کنش‌گر را نیم‌رخ‌برداری می‌کند، از این‌رو در نمودار شکل ۱، دایره آن پررنگ شده است و چون همه عناصر در زنجیره کنش در (ب) نیم‌رخ‌برداری می‌شوند لذا همه اجزای نمودار شکل ۲ پررنگ شده‌اند.

آشکار است که در حالت پیش‌نمونه‌ای، فعل باید متعدی باشد و ساخت متعدی مذکور دارای این معناشناسی است: یک کنش‌گر که بر یک کنش‌پذیر اثر می‌گذارد. براساس توصیف الگوی متعدی فوق‌الذکر می‌توان فعل‌های دیگری به‌دست داد که طبق این الگو و قالب حالت امکان وقوع می‌یابند. بی‌شک فعل‌هایی می‌توانند در این ساخت استعمال شوند که چند شرط پایه کاربرد را برآورده کنند؛ شرط اول اینکه فعل باید به فرایندی اشاره کند که پتانسیل اعمال فشار/نیرو وارد کردن داشته باشد. شرط دوم این است که کنش عامل باید اثر مستقیم بر جسمی داشته باشد که به آن فشار وارد می‌کند و شرط سوم این است که رویداد عامل (علت) باید یک کنش‌گر یا نیرو باشد، نه یک ابزار. بنابراین رویدادهایی نظیر «طَرَقَ، دَقَّ، قَرَعَ، لَطَمَ، لَكَمَ، صَفَعَ، صَكَّ، لَدَمَ، وَهَزَ، لَهَزَ، وَكَزَ، لَكَزَ، وَخَزَ، رَكَلَ، رَفَسَ، طَعَنَ، كَلَمَ، جَرَحَ، قَتَلَ و...» با برخورداری از شروط سه‌گانه فوق از همین قالب برخوردارند.

۲-۴. شمول معنایی «ضرب»

یکی از تأثیرات ایده منطقه فعال را می‌توان تبیین رابطه شمول معنایی فعل «ضرب» و زیرشمول‌های آن دانست. توصیفات متفاوت از رویداد «ضرب» در مثال‌های ذیل نشان می‌دهد که وجود زیرشمول‌های متعدد برای این رویداد ماحصل اهمیت یافتن برخی از قلمروها در هر مفهوم‌سازی و برجسته‌شدن چهره خاصی از معنا در طرح‌واره سرنمونی این فعل بوده است.

الف. رَكَلَ الرَّجُلُ فُلَانًا، أَيْ ضَرَبَهُ بِرِجْلِهِ (ابن‌سیده، ۱۴۲۱: ج. ۶/ ص. ۸۰۱).

ب. لَهَزَ الرَّجُلُ فُلَانًا، أَيْ ضَرَبَهُ بِجُمُعِ الْيَدِ فِي صَدْرِهِ (ابن‌فارس، ۱۴۰۴: ج. ۵/ ص. ۲۱۶).

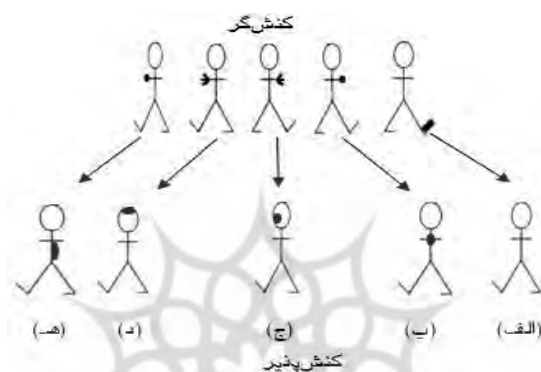
ج. لَطَمَ الرَّجُلُ فُلَانًا، أَيْ ضَرَبَ عَلَى خَدِّهِ بِيَسْطِ الْكَفِّ (ثعالبی، ۱۴۱۴: ج. ۱/ ص. ۲۲۷).

د. صَفَعَ الرَّجُلُ فُلَانًا، أَيْ ضَرَبَ بِيَسْطِ الْكَفِّ رَأْسَهُ (فیروزآبادی، ۱۴۱۵: ج. ۳/ ص. ۶۶).

هـ. صَفَعَ الرَّجُلُ فُلَانًا، أَيْ ضَرَبَ بِجُمُعِ الْيَدِ عَلَى قَفَاهُ (فراهیدی، ۱۴۰۹: ج. ۱/ ص. ۳۰۸) و امثال آن.

در حالی که «کنش‌گر» در هر یک از این مثال‌ها نیم‌رخ‌برداری می‌شود، در هر مثال منطقه فعال

متفاوتی دیده می‌شود. مثلاً در (الف) منطقه فعال «پا»ی کنش‌گر است؛ در (ب) این منطقه، دست مشت‌شده او به سینه کنش‌پذیر است؛ در (ج) کف دست کنش‌گر بر روی گونه اوست؛ در (د) منطقه فعال، کف دست کنش‌گر بر روی سر کنش‌پذیر است. همچنان‌که در (ه) منطقه فعال، دست مشت‌شده کنش‌گر بر پشت کنش‌پذیر است.

شکل ۵. منطقه‌های فعال در جمله‌های (۲)

Figure 5. Active zones in sentences (2)

نمونه‌های فوق چنین می‌نماید که جمله (الف) نشانگر بی‌نشان‌ترین کاربرد معنایی صورت «ضرب» است. در چنین شرایطی می‌توان مدعی شد که مفهوم اولیه یا بی‌نشان‌ترین مفهوم «ضرب» در کوتاه‌ترین زنجیره کنش قابل تعبیر است.

۳-۴. تعبیر «ضرب» با «روابط فضایی»

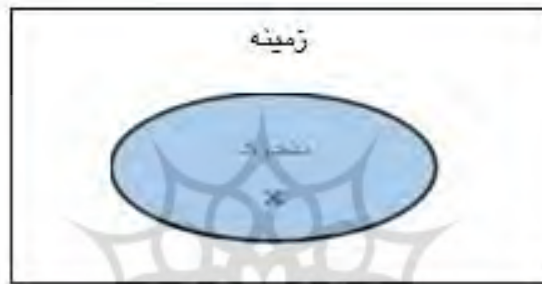
همانطور که در معنای پیش‌نمونی رویداد «ضرب» گذشت، برخورد جسم مادی در حال حرکت به شیء کنش‌گیر در یک نقطه تماس مشخص، غالباً در سطح کنش‌گیر اتفاق می‌افتد. اما این معنای طرح‌واره‌ای حسب ذاتی خود (محصول تجربه جسمانی) می‌تواند تبدیلاتی را از سر بگذارند و تحت تأثیر عناصر هم‌نشین به معانی دیگری تغییر یابد. گاه این تأثیر تا به‌حدی است که به ترکیب می‌انجامد.

بخشی از تغییرات معنایی رویداد «ضرب» زمانی رخ می‌دهد که به‌جای قالب حالت «کنش‌پذیر»، صرفاً قالب «کنش‌گیر»، استعمال شود. در چنین موقعیتی قالب «کنش‌گیر» با حروف اضافه مختلفی

هم‌نشین می‌گردد که به بسط معنایی رویداد «ضرب» می‌انجامد.

۳-۴. بسط معنایی «ضرب» با حرف اضافه «فی»

کارکرد پایه «فی» به موقعیتی اشاره دارد که در آن یک جسم (متحرک^{۲۸}) در داخل جسم دیگر (زمینه^{۲۹}) محاط است (لی، ۲۰۰۱، ترجمه میرزابیگی، ۱۳۹۷، ص. ۴۰).

شکل ۶: طرح‌واره تصویری معنای پیش‌نمونه «فی»

Figure 6. Image schema of the prototypical meaning of *fi*

اما حتی اگر فقط به آن دسته از کاربردهای «فی» توجه شود که به روابط میان اجسام در فضای فیزیکی مربوط می‌شوند، می‌توان دریافت که «فی» در گستره کاملی از موقعیت‌ها به کار می‌رود که در آن‌ها فقط تقریبی به این معنای ایده‌ئال وجود دارد. آن‌گونه که در (۳) دیده می‌شود.
(۳) الف. ضَرَبَ فِی الْبُوقِ: ترومپت/ساز بادی زد/ در ترومپت دمید (فیروزآبادی، ۱۴۱۵: ج. ۱/ ص. ۱۲۷).

ب. ضَرَبَ فِی الْمَاءِ: [خود را] به آب زد/شنا کرد (ابن‌منظور، ۱۴۱۴: ج. ۱/ ص. ۵۴۵).
ج. ضَرَبَ فِی الْأَرْضِ: [برای روزی] در [سراسر] زمین پا زد/رهسپار شد؛ شتافت (صاحب، ۱۴۱۴: ج. ۸/ ص. ۱۰).

د. ضَرَبَ فِی حَدِيدٍ بَارِدٍ: در آهن سرد کوفت/به کار بیهوده دست زد (جازم، ۱۳۷۸، ص. ۹۹).
ه. ضَرَبَ الْبَعِيرُ فِی جَهَاذِهِ: اصل آن از ستوری گرفته‌اند که پالان و بار او به شکم آید و از ترس آن

برآمد و روی صحرا گیرد/رمید (صاحب، ۱۴۱۴: ج. ۸، ص. ۱۰).

مثال (الف) یک کاربرد پیش‌نمونه‌ای «فی» به‌شمار می‌آید که در آن متحرک (دَم) کاملاً در داخل زمینه (بوق) محصور است. در این موقعیت کنش‌گر با دمیدن در محیط اندری کنش‌گیر اعمال فشار می‌کند و سبب تأثیر می‌گردد. مثال (ب) نیز با برجسته شدن اعمال ضربات معمولاً کوتاه و متوالی به ساز بادی و آب، به مثال (الف) شبیه است به‌استثنای اینکه آب در مقایسه با بوق، یک مثال کمتر پیش‌نمونه است، چون از طرف بالا هیچ مرز روشنی ندارد. با وجود این، یک مرز خیالی دارد، زیرا بی‌شک به آنکه در ارتفاعی بالاتر از آب حرکت شننا برود نمی‌گویند: به آب زد. همچنان‌که در این موقعیت یک حرکت فیزیکی واقعی هم در سطح و رویه کنش‌گیر/زمینه وجود دارد و هم در حجم و عمق آن. در مثال (ج) حرف اضافه «فی» بیانگر زمینه به‌عنوان ظرف است؛ مسیر طولانی که طالب روزی آن را به‌منظور کسب معاش درمی‌نوردد، زمین را به یک ظرف طبیعی تبدیل می‌کند که روزی و جوییده‌اش در آن قرار دارند. در این مثال نیز می‌توان شاهد اعمال ضربات مکرر فراوان در سرتاسر رویه یا همان سطح کنش‌گیر/زمینه بود. همچنان‌که در (د) متحرک (پُتک آهنگری) فقط در رویه زمینه (آهن) واقع می‌شود نه در یک فضای توخالی در داخل آن. اما مثال (ه) نشان می‌دهد که در نحوه کاربرد مفهوم ظرف بر دنیای واقعی انعطاف‌پذیری فراوانی وجود دارد به‌طوری که در نتیجه بسط معنایی، اعمال مکرر نیروی فیزیکی سبب تأثیری غیرفیزیکی/انتزاعی می‌گردد و بدین ترتیب عنصر تأثیر (رمیدن) در این موقعیت برجسته می‌شود. بنابراین در (ه) این واقعیت که پاهای شتر داخل جهازش نیست، مانع آن نمی‌شود که «فی» برای اشاره به این موقعیت به‌کار نرود.

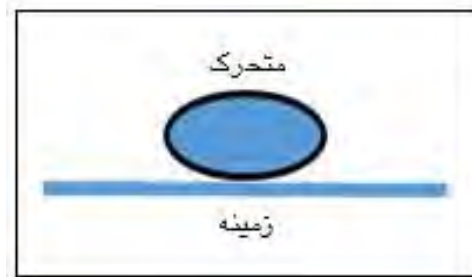
۲-۳-۴. بسط معنایی «ضرب» با حرف اضافه «علی»

بخش دیگری از بسط معنایی رویداد «ضرب» حاصل هم‌نشینی این فعل با تعبیر فضایی «علی» است که کاربردی غیرفضایی از «ضرب» به‌دست می‌دهد.

معنای پایه «علی» شامل یک طرح‌واره تصویری است که در آن دو هستی با هم در تماس فیزیکی هستند، یکی (متح) بالای دیگری (زم) که توسط آن نگاه داشته می‌شود، مانند عبارت (۴):

(۴) کتاب روی طاچه

در این طرح‌واره آن گونه که در شکل (۶) آمده است، هر هستی (متح) روی یک هستی دیگر (زمی) قرار دارد و می‌تواند دارای اندازه باشد.

شکل ۷: طرح‌واره تصویری معنای پیش‌نمونه «علی»

Figure 7. Image schema of the prototypical meaning of 'alā

رابطه علی (روی) گاهی ایستا و گاهی پویاست و به گستره وسیعی از موقعیت‌ها، هم فیزیکی و هم انتزاعی، بسط می‌یابد که می‌توان آن‌ها را «روی» تعبیر کرد. این ادعا در عبارات (۴ الف-و) قابل بررسی است.

(۴ الف. ضَرَبَ عَلَى الآلَةِ الموسیقیة: ساز زد/ موسیقی نواخت (مسعود، ۱۹۹۲، ترجمه انزابی‌نژاد، ۱۳۸۰، ص. ۹۴۷)؛ این مثال یک صورت بسط معنایی از موقعیت پویا و متحرک است که در آن دست (متحرک) در عرض صفحه افقی ارگ یا سنتور یا... (زمین) بسط می‌یابد درحالی‌که بین آن دو (متحرک و زمین) نیز تماس برقرار است. همچنین ضربات مکرری که سبب تولید صدا می‌شود، از رهگذر استعاره «نواختن حرکت/ زدن است» پدید می‌آید و چون رویداد پویایی مثل نواختن را می‌توان به‌مثابه «حرکت/ زدن» تعبیر کرد، طرح‌واره بالا- در عرض وابسته به «علی» مجاز می‌شود.

(۴ ب. ضَرَبَ عَلَى المَكْتُوبِ: مهر زد (زبیدی، ۱۴۱۴: ج. ۲/ ص. ۱۷۴). گرچه پیکربندی فضایی در موقعیت (۴ ب) و (۴ الف) شبیه یکدیگر است، با وجود این در نحوه شناسایی رابطه میان دو هستی تفاوتی وجود دارد. در حالی که (۴ الف) و (۴ ب) زمینه‌هایی را باز می‌نمایانند که گسترش افقی دارند، اما در (۴ ب) متحرک ضمن یک حرکت فیزیکی واقعی از ارتفاع قائم بر زمین واقع می‌شود و با آن تماس برقرار می‌کند بی‌آنکه در امتداد زمین بسط یابد.

از سوی دیگر موقعیت توصیف شده در (۴ ب) گرچه مشابه (۴) یک بسط از موقعیت ایستای رابطه فضایی «علی» است، با وجود این، چون مهر زدن جسم فیزیکی نیست، رابطه میان متحرک و زمین در (۴ ب) رابطه تکیه‌گاه فیزیکی نخواهد بود. از نگرگاه یک مفهوم‌ساز انسان، اما کاملاً طبیعی به‌نظر

می‌رسد که این موقعیت مشابه مثال (۴) دیده شود. زیرا مهرزدن به‌گونه‌ای بر نوشته اعمال می‌شود که شباهتی را با گذاشتن کتاب روی طاقچه می‌رساند. درحقیقت این واقعیت که نوشته پس‌زمینه‌ای دیده می‌شود که به نمایش اثر مهر (پیش‌زمینه) خدمت می‌کند، مجازاً و توسعاً مفهوم تکیه‌گاه را برجسته می‌سازد و کاربرد «علی» در مجاورت رویداد «ضرب» را جهت بیان یک حرکت استعاری در لحظه به‌شدت فعال می‌کند. تفاوت‌های عینی بین دو موقعیت را می‌توان برای منظوره‌های رمزگذاری نادیده انگاشت.

(۴) ج. ضَرْبًا عَلٰی اَآذَانِهِمْ: [پرده] بر گوش‌هایشان زدیم / خوابانیدیم (فیومی، ۱۴۱۴، ص. ۳۵۹). این مثال نشان می‌دهد که کاربرد مفهوم «علی» برای مفهوم افزایش در اندازه که از لحاظ مفهومی وابسته به افزایش در مقیاس است، انگیزش کافی دارد. در این مثال، به‌طور استعاری فهمیده می‌شود که رویداد ضرب، در مجاورت با «علی»، بر مفهوم «خواب» دلالت دارد. به دیگر سخن، این جمله به‌طور لفظی این معنا را ندارد که متح(«نا» یا همان خواب به قرینه مجاز سبب به مسبب) به‌طور لفظی/فیزیکی در بالا و در عرضِ زمین(انسان به قرینه مجاز جزء به کل) در حرکت است و اعمال نیرو می‌کند، و متد در بالای زمین قرار دارد. مفهوم خواب یک مضمون حاشیه‌ای است که توسط دو استعاره استخراج می‌شود. اول، این مفهوم متکی است بر استعاره «خواب بالا است» و چون «علی» یک طرح‌واره متعارف بالا دارد(متد بالای زمین است؛ شکل ۵)، استعاره مذکور این امکان را فراهم می‌سازد که طرح‌واره «بالا» به‌صورت استعاری بسط یابد. دوم، مفهوم خواب متکی به استعاره «رویدادها اجسام‌اند» است: متح(خواب) به‌طور استعاری یک جسم فهمیده می‌شود که بر روی زمین استقرار می‌یابد و یک معنای جدید: خواب برای رویداد ضرب، در هم‌نشینی با «علی» فراهم می‌آورد.

(۴) د. ضَرْبَ عَلٰی يَدَيْهِ: مانع او شد (ازهری، ۱۴۲۱، ج. ۱۲/ ص. ۱۵۰)؛ در این مثال، براساس طرح‌واره انحراف، کنش‌گیر/زمین(ید) به‌عنوان یک هستی فیزیکی با بخشی از کنش‌گر/متح(هو مستتر) برخورد می‌کند و این رویداد به انحراف منجر می‌شود. در حالی‌که در برخورد دست متد و دست زمین یک حرکت فیزیکی واقعی وجود دارد، در معنای استعاری این مثال یعنی مانع شدن، بر مبنای طرح‌واره انحراف و استعاره «مانع شدن توقف حرکت است» یک حرکت انتزاعی قابل تصور است.

(۴) هـ ضَرْبَ عَلٰی الْعَبْدِ الْاِثَاوَةَ: بر برده مالیات زد/ مالیات بست (ابن منظور، ۱۴۱۴، ج. ۱/ ص. ۵۵۰)؛ معنای هسته‌ای رویداد ضرب با قدرت فیزیکی و معنای مرکزی «علی» با مفهوم فضا در ارتباط است. اما در این بافت دو واژه مذکور به‌خاطر هم‌نشینی با کلمه «اتاوة»، به مفهوم فیزیکی خود اشاره ندارند.

«علی» در این مثال، به‌طور استعاره‌ای فهمیده می‌شود که به مفهوم «قرار دادن» منجر می‌گردد. این مفهوم «قرار دادن» با طرح‌واره «مالیات جسم است» مجاز شمرده می‌شود. تعبیر مالیات به‌عنوان یک هستی/جسم به کاربر زبانی امکان می‌دهد که به آن اشاره کند، ویژگی‌های فیزیکی‌ای چون رنگ، وزن، و شکل برایش تصور کند، و الخ. براین اساس مالیات گرچه چیزی نیست که دارای وزن فیزیکی باشد، با وجود این شبیه به یک هستی که دارای توانایی فیزیکی است و چگالی بالا دارد، می‌تواند ناحیه محدود خاصی از فضا را اشغال کند، بر روی هستی‌های دیگر واقع شود و با اعمال نیرو بر آن‌ها تأثیر بگذارد.

(۴) و. ضرب الفخ علی الطائر: دام بر پرند زده/ دام گستراند (مطرزی، ۱۹۷۹: ج. ۲/ ص. ۶). در این مثال «علی» یک رابطه فضایی را مشخص می‌کند که در آن متحد «الفخ»، بالاتر از زمین واقع است که با «الفخ» تعیین می‌شود. گرچه «علی» در این مثال شامل تعبیر غیرفضایی نیست و یک رابطه فضایی را رمزگذاری می‌کند، اما بخشی از معنای وابسته به آن، سبب بسط معنایی رویداد ضرب می‌شود و به این رویداد جنبه گسترده‌گی و انبساط و بعضاً معنای غیرحرکتی پوشانندگی می‌دهد و موقعیتی پویا را به‌وجود می‌آورد که در آن یک هستی (فخ) از لحاظ اندازه در قیاس با فضای (۴) ناحیه بزرگتری را اشغال می‌کند.

۴-۴. بسط مجازی رویداد «ضرب»

توجه به ساختار درونی اقلام واژگانی خود به‌خود متضمن توجه به روابط معنایی مرتبط با هم در تعبیر یک واژه است. برای نمونه، در یک مجموعه دایره‌وار و شعاعی، واحدهای مجموعه صرفاً در این ارتباط با یکدیگر قرار نمی‌گیرند که برخی در مرکز این دایره‌ها واقع شوند و برخی دیگر بر روی شعاع‌های دورتر از مرکز؛ بلکه این رابطه بر حسب مجموعه‌ای از سازوکارهای تعمیم معنایی نیز امکان طرح می‌یابد. این سازوکارها، همان مجاز تشابه یا استعاره و اساساً همان سازوکارهایی هستند که در تغییر معنی دخالت دارند (گیررتس^{۲۰}، ۲۰۰۹، ترجمه صفوی، ۱۳۹۳، ص. ۴۱۵).

برای بسط مجازی رویداد «ضرب» می‌توان به مثال‌های (الف-م) قائل شد:

(۵) الف. ضَرَبَ الدَّرْهَمُ: درهم سکه/نقش زد (مصطفی و همکاران، ۲۰۰۴، ص. ۵۳۶). ضرب سکه یعنی ضرب مهر بر درهم و دینارها؛ این سکه (مهر) تکه‌ای آهنین بوده است که بر روی آن نقوش و کلماتی

معکوس تعبیه می‌شد که با نقر آن بر فلز همان نقش و نگار برعکس منعکس می‌شد (ابن خلدون، ۱۴۰۴، ترجمه پروین گنابادی: ۱۳۸۲: ج. ۱/ ص. ۴۹۸-۴۹۹). از این رو گسترش معنای هسته‌ای رویداد ضرب، در این مثال تحت تأثیر بافتی محقق می‌شود که رویداد در آن به وقوع می‌پیوندد. در این مثال، یک هستی (درهم) به عنوان «محل» برای اشاره به هستی دیگر (سکه/مهر) یعنی «حال» به کار رفته است. لذا کاربرد زبانی «درهم» را صرفاً برای اشاره به آنچه قرار است بر آن واقع شود، به کار نمی‌برد بلکه همچنین در نظر دارد اهمیت سطحی را برجسته سازد که سکه بر آن حک می‌شود. نظر به اینکه در بافت «مهر/نقش‌زنی» اعمال نیرو و فشار و تماس دو هستی با یکدیگر اجتناب‌ناپذیر می‌نماید. لذا کاربرست رویداد ضرب مجاز شمرده می‌شود. تعبیر «ضرب خاتماً: انگشتی ساخت» (مصطفی و همکاران، ۲۰۰۴، ص. ۵۳۶) و «ضرب علی المکتوب: مهر زد» (زبیدی، ۱۴۱۴: ج. ۲/ ص. ۱۷۴). نیز از همین قبیل است.

(۵) ب. ضَرْبَ فِي الْمَاءِ: [خود را] به آب زد/ شنا کرد (مدنی، ۱۳۸۴: ج. ۲/ ص. ۲۲۸). نظر به این که مجاز عمده‌تأ نقش ارجاعی-اشاری دارد، وجود چنین نقشی این امکان را فراهم ساخته است که بتوان یکی از لوازم اصلی رویداد «شناکردن/سَبَحَ» را به جای آن به کار گرفت. اما مجاز صرفاً یک ابزار ارجاعی نیست، بلکه نقش آماده‌سازی فهم را هم برعهده دارد. از این رو در (۵) نکته فقط این نیست که لازم (به آب زدن) به جای ملزوم (شناکردن) استعمال شده است، بلکه گزینش یک ویژگی خاص و برجسته‌سازی آن اهمیت بسزایی دارد. به دیگر سخن در (۵)، تماس اعضا و جوارح بدن با آب و حرکات پی در پی آن‌ها برجسته‌تر از مفهوم «شنا» شده است.

شایسته ذکر اینکه بسط معنایی رویداد ضرب در این مثال، ذیل مجاز بافت^{۳۱} (Riemer, 2005: p.285) جای دارد؛ در مجاز بافت معنای یک رویداد در نتیجه برخی تغییرات مانند انتخاب برخی واحدهای واژگانی از روی محور جانشینی و ترکیب آن‌ها بر روی محور هم‌نشینی (صفوی، ۱۳۹۶، ص. ۲۱)، مفهوم جدیدی به دست می‌آورد که آن مفهوم بافت یا چارچوب رویدادی گسترده‌تری را تداعی می‌کند. همچنان‌که در مثال مذکور، رویداد «شنا کردن» بافت وسیعی است که رویداد ضرب هم در آن رخ می‌دهد.

(۵) ج. ضَرْبَ بِيَدِهِ إِلَى كَذَا: با دست خود به... زد/دستش را به سمت... دراز کرد و آن را گرفت (مدنی، ۱۳۸۴: ج. ۲/ ص. ۲۲۸).

گسترش معنایی ضرب در این مثال از قبیل مجاز مؤلفه^{۳۲} به شمار می‌آید. به بیان ریمر چندمعنایی

در مجاز مؤلفه محصول تخصیص مجازی^{۳۳} است (Riemer, 2005, p.292-293). بدین نحو که معنای هسته‌ای رویداد محدود می‌شود و صرفاً یک یا چند مؤلفه آن در معنای جدید مجازی نمود می‌یابد. بی‌آنکه معنای هسته‌ای رویداد تغییر کند. بنابراین در (د)، با برجسته شدن دو مؤلفه «حرکت» و «تماس» از مؤلفه‌های رویداد ضرب، مفهوم مجازی «کشیدن و گرفتن» پدید آمده است. بی‌گمان گرفتن چیزی اقتضا می‌کند که دست به سمت آن شیء کشیده شود و آن را احاطه کند.

(ه) د. ضَرَبَ الْعَرَبُ: عَرَبٌ زِدَ / گزید (این منظور، ۱۴۱۴ق: ج. ۱/ ص. ۵۴۳). در این نمونه مفهوم گزیدن، تحت تأثیر برجسته شدن مؤلفه «حرکت» و «فشار» رویداد ضرب به دست آمده است. همچنان‌که در این بسط مجازی لازم (حرکت و فشار) به جای ملزوم (گراییدن) استعمال می‌شود، مجاز تأثیر هم نمود یافته است. در مجاز تأثیر معنای مرکزی یک رویداد در قالب تبیین پیامدهای آن بسط می‌یابد (Riemer, 2005, p.182). بر این اساس، در مثال مذکور افزون بر رویداد ضرب، پیامد آن (آسیب‌دیدگی) نیز برجسته شده است.

(ه) ه. ضَرَبَ بِذَقْنِهِ الْأَرْضَ: چانه به زمین زد/ ترسید؛ شرم کرد (زمخشری، ۱۹۷۹: ج. ۱/ ص. ۳۷۳). نقش ارجاعی — اشاری مجاز این امکان را فراهم آورده است که هستی‌ها به‌منظور گفت‌وگو درباره آن‌ها در کانون توجه واقع شوند و یک هستی از طریق رابطه‌اش با هستی دیگر مفهوم‌سازی شود. از این‌رو در (ه) با استعمال مسبب (به زیرانداختن چانه (سر)) به جای سبب (ترس یا شرم)، واکنش آدمی در حالات هیجانی خاصی پررنگ شده است.

(ه) و. ضَرَبَ الْعِرْقُ وَالْقَلْبُ: رگ و قلب زد/ رگ جنبید و قلب تپید (حمیری، ۱۴۲۰ق: ج. ۶/ ص. ۳۹۵۵). براساس مجاز مؤلفه، اتم معنایی حرکت از مجموع اتم‌های معناساز رویداد ضرب در مفهوم مجازی جنبیدن و تپیدن برجسته شده است. بی‌تردید مفاهیم مجازی همانند طرح‌واره‌های تصویری و مفاهیم استعاره‌ای در تجربیات آدمی ریشه دارد و جزء عادی و روزمره نحوه اندیشه و رفتار و گفتار انسان هستند (لیکاف، جانسون، ۲۰۰۳، ترجمه میرزابیگی، ص. ۵۲)؛ برای نمونه استعمال لازم (ضرب) به جای ملزوم (جنبیدن؛ تپیدن) در این مثال در تجربه انسان با حرکت فیزیکی و طبیعی رگ و قلب ریشه دارد. (ه) ز. ضَرَبَ الرُّجُ: برنج را زد/ برنج را پوست کرد (مصطفی و همکاران، ۲۰۰۴، ص. ۵۵۶). این بسط معنایی از رویداد ضرب تحت تأثیر مجاز مؤلفه و تأثیر به‌وجود آمده است؛ بدین نحو که به‌منظور جداکردن شل‌توک برنج با استفاده از آسیاب‌های سنگی یا دستگاه‌های پوست‌کن دانه‌های برنج دو

مؤلفه «حرکت» و «فشار» را تجربه می‌کنند و تحت تأثیر این دو مقوله پیامد رویداد ضرب به شکل برنج پوست‌کنده نمود می‌یابد. در این مثال نیز کاربست لازم (ضرب) به جای ملزوم (جداسازی پوست)، در تجربه آدمی با خرمن‌کوبی ریشه دارد. تعبیر «ضریبه به معنای پشم و موی رشته حیوانات» (فراهیدی، ۱۴۰۹ق: ج. ۷/ ص. ۳۴) نیز از همین قسم است.

(ه) ح. ضَرَبَ عَلَى الآلَةِ الموسیقیة: بر ساز زد/ موسیقی نواخت (مسعود، ۱۹۹۲، ترجمه انزابی‌نژاد، ۱۳۸۰، ص. ۹۴۷). سازنوازی بافت گسترده‌ای است که در آن رویداد ضرب نیز روی می‌دهد. به بیان دیگر، سازنوازی نوع خاصی از «ضرب» است که دست به ابزار موسیقی اعم از زهی، ضربی، بادی، الکترونیک وارد می‌سازد. البته ضرب دست در سازهای بادی تحت‌الشعاع حرکت دم و فشار هوای دهان است و کاربست حرف جاره «فی» در «ضَرَبَ فِي الْبُوقِ: ترومپت/ ساز بادی زد/ در ترومپت دمید (فیروزآبادی، ۱۴۱۵، ج. ۱/ ص. ۱۲۷)». به‌خوبی بر این ادعا صحه می‌گذارد؛ چه ساز بادی با دمیدن هوا در ساز با لب‌های تقریباً بسته نواخته می‌شود. هرچند انگشت حلقه دست چپ، روی حلقه ترومپت قرار می‌گیرد و از انگشتان دست راست هم برای فشار دادن ترکیب‌های مختلف کلید استفاده می‌شود.

(ه) ط. ضَرَبَ عَلَى الآلَةِ الکتابیة: بر ابزار تایپ زد/ ماشین‌نویسی کرد (موسی، ۱۴۱۰ق: ج. ۲/ ص. ۱۲۲۳). نظر به اینکه در بافت ماشین‌نویسی/ تایپ، توالی و سرعت حرکت و اعمال فشار وجود دارد، گسترش معنایی رویداد ضرب به این بافت مجاز شمرده می‌شود.

(ه) ی. ضَرَبَ فِي الْأَرْضِ: [برای تجارت] در زمین به‌قصد تجارت یا جنگ تیز رفت (ابن‌منظور، ۱۴۱۴ق: ج. ۱/ ص. ۵۴۴). بافت تجارت و یا جنگ از دیگر بافت‌هایی که در آن رویداد ضرب واقع می‌شود؛ چه بازرگان یا جنگجو در راستای عمل خویش مسافتات زیادی زیرپا می‌نهد. در این مثال لازم (ضرب) جایگزین ملزوم (تجارت کردن؛ جنگیدن) شده است.

(ه) ک. ضَرَبَ الْوَتْدَ: میخ را زد/ میخ کوبید (همان: ج. ۱/ ص. ۵۴۳). تعبیر مذکور را می‌توان از نوع مجاز مؤلفه دانست؛ توضیح اینکه در چنین تعبیری بیش از هرچیز مؤلفه اعمال فشار زیاد برجسته است.

(ه) ل. ضَرَبَ الْفَحْلُ النَّاقَةَ: شتر نر شتر ماده را زد/ با او جفت شد، لقاح کرد (ابن‌فارس، ۱۴۰۴ق: ج. ۳/ ص. ۳۹۹). بسط معنایی مذکور از رویداد ضرب از جمله مجاز بافت و تأثیر به‌شمار می‌آید. در بافت لقاح رویداد ضرب نیز روی می‌دهد. همچنان‌که سبب (ضرب) به‌جای مسبب (جماع) برجسته شده است.

(ه) م. ضَرَبَتِ الْمَخَاضُ: شتر ماده بی‌شیر به نشانه گشنی کردن/ جفت شدن دم برداشت و بر شرم

خود زد (ابن منظور، ۱۴۱۴ق: ج. ۱/ ص. ۵۴۵). عامل گسترش معنایی ضرب در این تعبیر همانند تعبیر قبل، مجاز بافت و تأثیر است.

۴-۵. بسط استعاری رویداد «ضرب»

شناختی‌ها دستوری‌شدگی را ابزاری برای بسط معنایی و افزایش صورت‌های واژگانی و دستوری زبان‌ها دانسته‌اند. در این میان مفهوم‌سازی و تعبیر حوزه‌های انتزاعی براساس حوزه‌های عینی راهکاری است برای ایجاد یک صورت زبانی جدید و دستوری‌شدگی یک مفهوم (Hine³⁴, Claudi³⁵, Hünemeyer³⁶, 1991, p. 31).

در بسط استعاری ضرب، حوزه‌ای که قرار است درک شود، نوعاً انتزاعی‌تر، تجربه‌آ آن غیرمستقیم‌تر و کمتر شناخته شده است. از این رو رویداد ضرب به تدریج از معنای سرنمونی خود دور می‌شود و از عینیت معنای آن فرومی‌کاهد و وارد حوزه‌های انتزاعی‌تر می‌گردد آنگونه که در (۶) دیده می‌شود.

(۶) الف. «معامله ضرب است»

ضَرْبَ عَلٰی يَدِهِ: معامله کرد، فروخت (ابن منظور، ۱۴۱۴، ج. ۱/ ص. ۵۴۵).

به دلیل نحوه پیدایش درهم و دینار (مسکوکات) در فرهنگ قدیم عرب‌زبان که در پایان بر درهم‌ها و دینارها نقش می‌زدند، مفهوم معامله نیز با رویداد ضرب فهمیده می‌شود. به بیان دیگر، عرب هرگاه که بیع را ایجاب می‌کرد، یکی از دو طرف معامله دست خود را به دست دیگری می‌زد و می‌گفت: «بارک الله لك في صفقة يدك» (طریحی، ۱۳۷۵، ج. ۵/ ص. ۲۰۲).

افزون بر این، یک نظام‌مندی خارجی کلی در میان این استعاره با استعاره‌های مفهومی دیگری که در تعبیر و عبارات ذیل بازتاب یافته است، وجود دارد که انسجام در میان آن‌ها را تعریف می‌کند. از این رو «معامله ضرب است» با موارد:

ضَرْبَ عَلٰی الْعَبْدِ الْإِتَاوَةَ: بر برده مالیات بست

الضَّرْبَةُ: مَا يُضْرَبُ عَلَيَّ الْإِنْسَانُ مِنْ جَزِيَةٍ أَوْ غَيْرِهَا: مالیات

ضَرْبَ لَهُ فِي مَالِهِ سَهْمًا: بخشی از اموالش را به نام او زد، او را در بخشی از مالش شریک کرد

(مسعود، ۱۹۹۲: ج. ۲/ ص. ۹۴۷)، انسجام دارد.

اساس فیزیکی این استعاره‌ها به ترتیب آن است که مالیات به عنوان ابزاری کاملاً انتزاعی از سوی ضارب بر مضروب (برده) اعمال فشار می‌کند. همچنان‌که تخصیص مال به دیگری همانند این است که بدان ضرباتی محکم وارد گردد تا در اموال او فرو رود و ثابت شود.

(۶) ب. «سرشت ضرب است»

ضریبة: سرشت؛ خلق و خوی (فیروزآبادی، ۱۴۱۵، ج. ۱/ ص. ۱۲۷).

اساس فیزیکی استعاره مذکور آن است که اگر بر جسمی واقع در محیطی به کرات ضربه وارد شود، جسم در آن مکان ثابت می‌گردد. همچنان‌که اعمال و رفتار در درون هر انسان بر اثر تکرار به سرشت و طبیعت او تبدیل می‌شود و پایدار می‌ماند.

(۶) ج. «نماز ضرب است»

ضَرَبَ الصَّلَاةَ: نماز [را در وقتش] خواند (مسعود، ۱۹۹۲، ترجمه انزابی‌نژاد، ۱۳۸۰، ص. ۹۴۷).

اساس فیزیکی این استعاره آن است که اقامه نماز با برخی حرکات، خم شدن‌ها و صاف گشتن‌ها ممکن می‌شود. از این رو استعمال رویداد ضرب برای این مفهوم قابل پذیرش می‌نماید. معادل این تعبیر در زبان فارسی عبارت «نماز به کمر زدن» است.

(۶) د. «تغییرات فیزیکی / طبیعی ضرب است»

استعاره فیزیکی مذکور در عبارت‌های متعددی بازتاب یافته است:

ضَرَبَهُ الْبَرْدُ أَوْ الْحَرُّ: سرما یا گرما به او زد (سرما یا گرمادگی)

ضَرَبَتِ الْأَرْضُ: زمین یخ زد

ضَرَبَ بِلَیْلَةٍ: دچار بلا شد (این منظور، ۱۴۱۴ق، ج. ۱/ ص. ۵۴۶)

ضَرَبَاتُ الدَّهْرِ / ضَرَبَانُ الدَّهْرِ: پیشامدهای روزگار

ضَرَبَ الدَّهْرُ یُنْتِنَا: زمانه میانمان جدایی انداخت (زبیدی، ۱۴۱۴ق، ج. ۲/ ص. ۱۶۸).

باور به استعاره فیزیکی یا طبیعی به این معناست که سرمازدگی، گرمادگی، یخ‌زدگی، مصیبت‌زدگی و... بخشی از نظم طبیعی هستی است. لذا در نتیجه این استعاره می‌توان به شباهت‌های استعاری بین تغییرات و رویداد ضرب رسید: هر دو ایجاد احساس ناخوشی می‌کنند، هر دو می‌توانند سبب قوت و یا ضعف کنش‌گیر شوند، هر دو می‌توانند تکرار و تجدید گردند و غیره.

(۶) هـ «مثال آوردن یا تعیین وقت ضرب است»

ضَرَبَ الْمَثْلُ؛ ضَرَبَ الْأَجَلَ: مثال زد؛ وقت تعیین کرد (صفی پوری، ۱۳۹۷، ج. ۳/ ص. ۷۲۷).

اساس فیزیکی این استعاره آن است که انسان معمولاً برای ثبات یک جسم مانند میخ بدان ضربه می‌زند تا در مکان خود محکم شود. بنابراین با استناد به مثال/تمثیل گفته‌های آدمی نافذتر، و مقبول‌تر می‌گردد. همچنان‌که با تعیین وقت، سردرگمی و تزلزل از بین می‌رود.

(۶) و. «طولانی شدن ضرب است»

ضَرَبَ عَلَيْهِمُ اللَّيْلُ: شب دراز شد (همان)

در این مثال شب به شیئی/متحد شبیه شده است که در حرکات ذهنی ممتد با فاصله زمانی نسبتاً زیاد بر زمین فرو می‌آید. وجود فاصله بین هر ضربه تا ضربه بعدی مستلزم گذشت بازه زمانی است از این‌رو چنین تصور می‌شود که متحد شیئی دیرپاست.

(۶) ز. «تشویق کردن ضرب است»

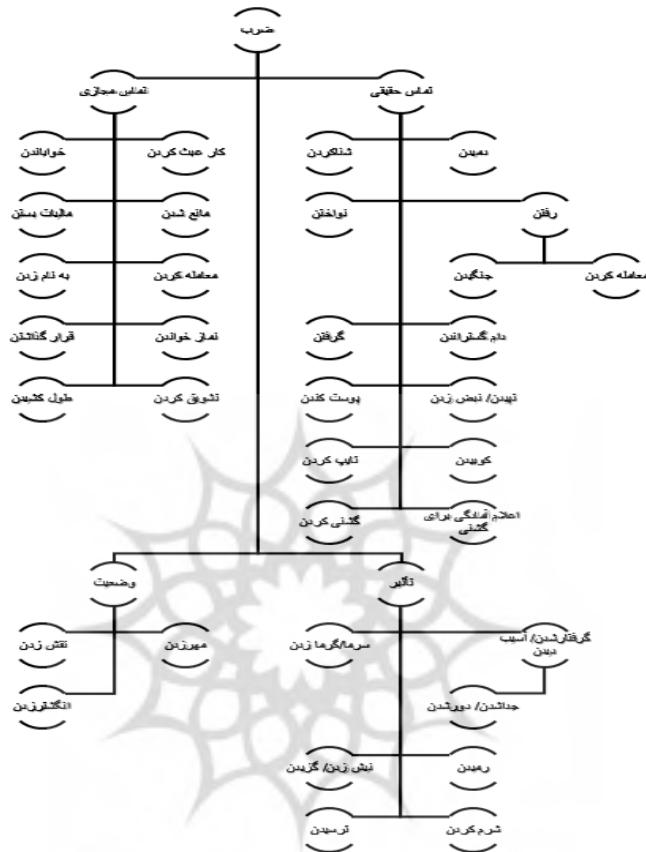
ضَرَبَهُ: او را تشویق کرد (همان).

اساس فیزیکی استعاره مفهومی فوق این است که در هر فرهنگی وقتی سوارکار با مهمیز مرکوب را بزند، غریزه فرار آن‌ها از خطر فعال می‌شود، در نتیجه بدون فکر و به‌طور غریزی تلاش می‌کنند که بگریزند. از این‌رو کاربست رویداد ضرب در معنای تشویق کردن مجاز است.

(۶) ح. «گراییدن/ شباهت به چیزی ضرب است»

ضَرَبَ إِلَى كَذَا: به... زد؛ گرایید (خفاجی، ۱۴۱۸ق: ج. ۱/ ص. ۲۰۲).

استعاره مذکور بر این تجربه فیزیکی استوار است که با ضرب سکه، نقشی مشابه آنچه بر روی سکه/مهر بود، بر روی درهم و دینار زده می‌شد. از این‌رو کاربرد رویداد ضرب در معنای شباهت داشتن یا گراییدن به چیزی مجاز شده است. براساس آنچه گفته شد شبکه معنایی رویداد «ضرب» در شکل (۸) قابل نمایش است:

شکل ۸: شبکه معنایی رویداد «ضرب»
Figure 8. Semantic network of the event "Zaraba"

۵. نتیجه

در صفحات پیشین این جستار، ۳۲ معنای شعاعی رویداد «ضرب» استخراج و تفکیک شد و پس از تعیین معنای سرنمون و شمول معنایی آن از طریق نظریه منطقه فعال، تبیین گردید که معانی حاشیه‌ای این رویداد با سازوکارهایی همچون روابط فضایی/طرح‌واره، و مجاز و استعاره مفهومی اشتقاق یافته‌اند. همچنین مشخص شد:

- براساس نظریه شناختی شعاعیت معنا که واژگان را به معانی مادی و محسوس منحصر نمی‌داند بلکه از معانی محسوس فراتر می‌روند و معانی انتزاعی را هم شامل می‌شوند، و نیز براساس کوتاه‌ترین زنجیره واژگانی، ادعای تأخر معنای «کتک‌زدن» قابل تشکیک است.

- بخش اعظمی از بسط معنایی رویداد «ضرب» محصول تبدیلاتی است که در مکان‌نماها به‌چشم می‌خورد. عدم توجه به این تغییرات در مطالعه واژه ضرب سبب شده است برخی از معانی آن مغفول بماند و رابطه اشتراک معنوی میان برخی از واژگان این ریشه قابل تشخیص نباشد.

- در بسط مجازی رویداد ضرب، به‌ترتیب علاقه‌های لازم — ملزوم و سبب — مسبب نسبت به سایر علاقه‌های مجازی بسامد بیشتری در تولید معانی شعاعی این رویداد دارند.

- وجود رابطه مفهومی بین مشتقات رویداد «ضرب» در پرتو خاصیت اشتقاقی زبان عربی قابل تأیید است. از این‌رو چگونگی تولید معانی باب‌های غیرثلاثی مجرد به‌عنوان نشان‌دارترین بسط‌های این رویداد یا غیر آن و اشتراک معنایی آن‌ها با معنای کانونی پیشنهاد می‌شود.

۶. پی‌نوشت‌ها

1. Claudia Brugman	19. Charles J. Fillmore
2. George Lakoff	20. Agentive
3. Claude Vandeloise	21. Instrumental
4. Andrea Tyler	22. Dative
5. Vyvyan Evans	23. Objective
6. Radial categoris	24. Locative
	25. Benefactive
8. Prototype theory	26. Time
9. David A. Lee	27. Comitative
10. Melanie Green	28. Trajectory
11. Conceptual metonymy	29. Landmark
12. Mark Turner	30. Dirk Geeraerts
13. Conceptual metaphor	31. Context metonymy
14. Zoltán Kövecses	32. Constituent metonymy
15. Image schema	33. Metonymic narrowing
16. Jean Piaget	34. Bernd Heine
17. Active Zone	35. Ulrike Claudi
18. Case Grammar	36. Friederike Hunnemeyer

۷. مشترک لفظی

۷. منابع

- ابن خلدون، ع. (۱۴۰۴ق). مقدمه. ترجمه م. پروین گنابادی (۱۳۸۲). تهران: علمی و فرهنگی
- ابن سیده، ع. (۱۴۲۱ق). المحکم والمحیط الأعظم. تحقیق ع. هنداوی. بیروت: دارالکتب العلمیة
- ابن فارس، ا. (۱۴۰۴ق). مقاییس اللغة. بیروت: دارإحياء التراث العربی
- ابن منظور، م. (۱۴۱۴ق). لسان العرب. بیروت: دارصادر
- الازهری، م. (۱۴۲۱ق). تهذیب اللغة. بیروت: دارإحياء التراث العربی
- افراشی، آ.، عسگری، س. (۱۳۹۶). چندمعنایی فعل حسی "دیدن" در زبان فارسی؛ پژوهشی شناختی و پیکره‌ای. پژوهش‌های زبان‌شناسی تطبیقی، ۷(۱۴)، ۶۱-۷۳
- اَوْنَز، و.، گرین، م. (۲۰۰۶). الف-ب زبان‌شناسی شناختی (۱). ترجمه ج. میرزاییگی (۱۳۹۸). تهران: آگاه
- الثعالبی، ع. (۱۴۱۴ق). فقه اللغة. تحقیق ج. طلبه. بیروت: دارالکتب العلمیة
- الجازم، ع.، امین، م. (۱۳۷۸). البلاغة الواضحة. قم: مؤسسة الصادق^(ع)
- الحمیری، ن. (۱۴۲۰ق). شمس العلوم. تحقیق م. اریانی، ی. م. عبدالله، ح. عمری. دمشق: دارالفکر
- الخفاجی، ا. (۱۴۱۸ق). شفاء العلیل. تحقیق م. کشاش. بیروت: دارالکتب العلمیة
- الزبیدی، م. (۱۴۱۴ق). تاج العروس. تحقیق ع. شیری. بیروت: دارالفکر
- سبزواری، م. (۱۳۹۷). بررسی انواع چندمعنایی در فارسی معیار با رویکردی شناختی. جستارهای زبانی، ۹(۳)، ۲۷۱-۲۵۱
- شریفی، ل. (۱۳۸۸). رویکردی شناختی به یک فعل چندمعنای فارسی. تازه‌های علوم شناختی، ۱۱(۴)، ۱۱-۱
- صاحب، ا. (۱۴۱۴ق). المحيط فی اللغة. تحقیق م. آل یاسین. بیروت: عالم‌الکتب
- صفوی، ک. (۱۳۹۶). استعاره. تهران: علمی
- صفوی، ک. (۱۳۹۱). دفتر اول معناشناسی. تهران: علمی
- صفوی، ک. (۱۳۹۹). نگاهی به تاریخ معناشناسی. تهران: علمی
- صفی‌پوری شیرازی، ع. (۱۳۹۷). منتهی الارب فی لغة العرب. تصحیح م. ح. فوادیان؛ ع. ر. حاجیان‌نژاد. تهران: انتشارات دانشگاه تهران

- الطریحی، ف. (۱۳۷۵). مجمع‌البحرین. تحقیق ا. حسینی‌اشکوری. تهران: مرتضوی
- الفراهیدی، خ. (۱۴۰۹ق). العین. قم: هجرت
- الفیروزآبادی، م. (۱۴۱۵ق). القاموس المحيط. بیروت: دارالکتب العلمیة
- الفیومی، ا. (۱۴۱۴ق). المصباح المنیر. قم: دارالهجرة
- قائمی‌نیا، ع. ر. (۱۳۹۰). معناشناسی‌شناختی قرآن کریم. تهران: انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی
- قنبری، ب. خ. (۱۳۹۵). معناشناسی به مثابه روش. تهران: نو شناخت
- ——— (۱۴۰۰). موافقت معنایی. مشهد: انتشارات آستان قدس رضوی
- کوچش، ز. (۲۰۱۵). استعاره‌ها از کجا می‌آیند؟ ترجمه ج. میرزاییگی. (۱۳۹۶). تهران: آگاه
- گیرتس، د. (۲۰۰۹). نظریه‌های معنی‌شناسی واژگانی. ترجمه کورش صفوی (۱۳۹۳). تهران: علمی
- لی، د. (۲۰۰۱). زبان‌شناسی‌شناختی: یک مقدمه. ترجمه ج. میرزاییگی (۱۳۹۷). تهران: آگاه
- لیکاف، ج.، جانسون، م. (۲۰۰۳). استعاره‌هایی که با آن‌ها زندگی می‌کنیم. ترجمه ج. میرزاییگی. (۱۳۹۷). تهران: آگاه
- مدنی، ع. (۱۳۸۴). الطراز الأول. مشهد: مؤسسة آل‌البیت (ع) لإحياء التراث
- مسعود، ج. (۱۹۹۲). الرائد. ترجمه ر. انزابی‌نژاد (۱۳۸۰). مشهد: آستان قدس رضوی. شرکت به‌نشر
- مصطفی، ا.، عبدالقادر، ح.، نجار، م. ع.، الزیات، ا. ح. (۲۰۰۴). المعجم الوسيط. القاهرة: مكتبة الشروق الدولية
- مصطفوی، ح. (۱۴۳۰ق). التحقيق فی مفردات القرآن الكريم. بیروت: دارالکتب العلمیة
- المطرزی، ن. (۱۹۷۹). المغرب فی ترتیب المعرب. تحقیق م. فاخوری و ع. مختار. حلب: مكتبة أسامة بن زيد
- موسی، ح. ی. (۱۴۱۰ق). الإفصاح فی فقه اللغة. قم: مكتب الأعلام الإسلامی

References

- Afrashi, A., & Askari, S. (2017). Polysemy of the sensory verb “to see” in Persian: A cognitive and corpus-based study. *Journal of Comparative Linguistic Research*, 7(14), 61–73. [In Persian]

- Al-Azhari, M. (2000). *Tahdhib al-lughah*. Dar Ihya' al-Turath al-'Arabi. [In Arabic]
- Al-Farahidi, K. (1989). *Al-'Ayn*. Hijrat. [In Arabic]
- Al-Fayruzabadi, M. (1995). *Al-Qamus al-muhit*. Dar al-Kutub al-'Ilmiyyah. [In Arabic]
- Al-Fayyumi, A. (1994). *Al-Misbah al-munir*. Dar al-Hijrah. [In Arabic]
- Al-Himyari, N. (1999). *Shams al-'ulum* (edited by M. Aryani, Y. M. Abdullah, & H. Omari). Dar al-Fikr. [In Arabic]
- Al-Jazim, A., & Amin, M. (1999). *Al-balagha al-wadiha*. Al-Sadiq Institute. [In Arabic]
- Al-Khafaji, A. (1997). *Shifa' al-ghalil* (edited by M. Kashash). Dar al-Kutub al-'Ilmiyyah. [In Arabic]
- Al-Madani, A. (2005). *Al-Tiraz al-awwal*. Al al-Bayt Foundation for the Revival of Heritage. [In Arabic]
- Al-Mostafavi, H. (2009). *Al-Tahqiq fi mufradat al-Qur'an al-karim*. Dar al-Kutub al-'Ilmiyyah. [In Arabic]
- Al-Mutarrizi, N. (1979). *Al-Mughrib fi tartib al-mu'rib* (edited by M. Fakhouri & A. Mukhtar). Usama ibn Zayd Library. [In Arabic]
- Al-Tha'alibi, A. (1994). *Fiqh al-lughah* (edited by J. Talabeh). Dar al-Kutub al-'Ilmiyyah. [In Arabic]
- Al-Turayhi, F. (1996). *Majma' al-bahrayn* (edited by A. Hosseini Ashkouri). Mortazavi. [In Arabic]
- Al-Zabidi, M. (1994). *Taj al-'arus* (edited by A. Shiri). Dar al-Fikr. [In Arabic]
- Evans, V., & Green, M. (2019). *Cognitive linguistics: An introduction* (translated by J. Mirzabeyg.). Agah. [In Persian]
- Ibn Faris, A. (1984). *Maqayis al-lughah*. Dar Ihya' al-Turath al-'Arabi. [In Arabic]
- Ibn Khaldun, A. (2003). *The Muqaddimah* (translated by M. Parvin Gonabadi). Elmi va Farhangi. (Original work published 1404 AH). [In Persian]
- Ibn Manzur, M. (1994). *Lisan al-'Arab*. Dar Sadir. [In Arabic]
- Ibn Sidah, A. (2000). *Al-Muhkam wa al-Muhit al-A'zam* (edited by A. Hindawi). Dar al-Kutub

al-'Ilmiyyah. [In Arabic]

- Geeraerts, D. (2014). *Theories of lexical semantics* (translated by K. Safavi). Elmi. [In Persian]
- Ghanbari, B. Kh. (2021). *Semantic agreement*. Astan Quds Razavi Press. [In Persian]
- Ghanbari, B. Kh. (2016). *Semantics as method*. Nooshakht. [In Persian]
- Hine, B., Claudi, U., & Hünemeyer, F. (1991). *Grammaticalization: A conceptual framework*. University of Chicago Press.
- Kövecses, Z. (2016). *Where metaphors come from* (translated by J. Mirzabeygi). Agah. [In Persian]
- Lakoff, G. (1987). *Women, fire, and dangerous things: What categories reveal about the mind*. University of Chicago Press.
- Lakoff, G., & Johnson, M. (2018). *Metaphors we live by* (translated by J. Mirzabeygi). Agah. [In Persian]
- Lakoff, G., & Turner, M. (1989). *More than cool reason: A field guide to poetic metaphor*. University of Chicago Press.
- Langacker, R.W. (2007). *Cognitive grammar: A basic introduction*. Oxford University Press.
- Lee, D. (2018). *Cognitive linguistics: An introduction* (translated by J. Mirzabeygi). Agah. [In Persian]
- Masoud, J. (2001). *Al-Ra'id* (translated by R. Anzabi-Nezhad). Astan Quds Razavi Press. [In Arabic]
- Mostafa, A., Abdel-Qader, H., Najjar, M. A., & Al-Zayyat, A. H. (2004). *Al-Mu'jam al-wasit*. Al-Shorouk International Library. [In Arabic]
- Mousa, H. Y. (1990). *Al-Ihsah fi fiqh al-lughah*. Islamic Media Office. [In Arabic]
- Qaemi-Nia, A. R. (2011). *Cognitive semantics of the Holy Qur'an*. Research Institute of Culture and Islamic Thought. [In Persian]
- Sabzevari, M. (2018). A cognitive study of types of polysemy in standard Persian. *Linguistic Essays*, 9(3), 251–271. [In Persian]

- Safavi, K. (2020). *A look at the history of semantics*. Elmi. [In Persian]
- Safavi, K. (2017). *Metaphor*. Elmi. [In Persian]
- Safavi, K. (2012). *Semantics* (Vol. 1). Elmi. [In Persian]
- Safi-Pouri Shirazi, A. (2018). *Muntaha al-irab fi lughat al- 'Arab* (edited by M. H. Foadiyan & A. R. Hajian-Nezhad). University of Tehran Press. [In Arabic]
- Sahib, A. (1994). *Al-Muhit fi al-lughah* (edited by M. Al-Yasin). 'Alam al-Kutub. [In Arabic]
- Sharifi, L. (2009). A cognitive approach to a Persian polysemous verb. *Advances in Cognitive Sciences*, 11(4), 1–11. [In Persian]
- Tyler, A, & Evans, V. (2001). Reconsidering prepositional polysemy networks: the case of over, *Language*, 77(4), 724–65.

